

บทที่ 1

พระอัยการลักษณะผิดเมีย

พระอัยการลักษณะผิดเมียตราขึ้นในปี พ.ศ. 1906 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอยู่หัว) มีการแก้ไขและยกเลิกเฉพาะบางมาตราในสมัยรัชกาลที่ 5⁽¹⁾ และยกเลิกทั้งหมดเมื่อใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 คือ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ถึงกระนั้นก็ตาม ในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 พ.ศ. 2477 บัญญัติว่า บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ไม่กระทบกระเทือนถึง

(1) การสมรส ซึ่งได้มีก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 นี้ และทั้งความสัมพันธ์ในครอบครัวอันเกิดแต่การนั้น ๆ

(2) การใช้อำนาจการปกครอง ความปกครอง การอนุบาล การรับบุตรบุญธรรมซึ่งมีอยู่ก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 หรือสิทธิและหนี้อันเกิดแต่การนั้น ๆ

เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 พ.ศ. 2478 ถูกยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2519 โดยพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519 ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัตินั้นบัญญัติว่า “บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่.....ไม่กระทบกระเทือนถึงมาตรา 4 และมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2477 เพราะฉะนั้นบทบัญญัติในพระอัยการลักษณะผิดเมีย จึงยังมีที่ใช้อยู่ในปัจจุบันบ้าง และกฎหมายครอบครัวสมัยใหม่ของประเทศไทยยังคงรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณีของไทยที่มีอยู่ในพระอัยการลักษณะผิดเมียในบางเรื่อง เช่น ของหมั้น สินสอด การต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาในการหมั้นหรือการสมรส เงื่อนไขการสมรส แต่เหตุผลในการบัญญัติกฎหมายอาจแตกต่างกันบ้างตามยุคตามสมัย

(1) สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, *กฎหมายเล่ม 1* (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พ.ศ. 2513), หน้า 293-363.

ในพระอัยการลักษณะผัวเมียมีบทบัญญัตินำรัฐดังต่อไปนี้

กฎหมายอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน

พระอัยการลักษณะผัวเมียอนุญาตให้ชายมีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้หลายคน ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมที่เรียกว่า Polygamy ขณะเดียวกันกฎหมายไม่อนุญาตให้หญิงมีสามีมากกว่าหนึ่งคน ชายที่ได้เสียดกับหญิงที่มีสามีนั้นกฎหมายถือเพียงว่าเป็นชู้กันเท่านั้น เมื่อกฎหมายอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคนจึงมีความจำเป็นที่กฎหมายจะต้องจัดลำดับชั้นของภรรยา ทั้งนี้ความสะดวกในการจัดระเบียบการปกครองภายในครอบครัว การกำหนดเบี้ยปรับชายชู้ การแบ่งทรัพย์สินมรดกของสามี

ลำดับชั้นของภรรยามีดังนี้

1. เมียกลางเมือง ได้แก่หญิงอันบิดามารดากุมมือให้เป็นเมียกลางเมือง
2. เมียกลางนอก ได้แก่หญิงอันชายขอมาเลี้ยงเป็นอนุภรรยาหล้นเมียหลวงลงมา
3. เมียกลางทาสี ได้แก่หญิงใดมีทุกข์ยากชายช่วยไถ่ได้มาเห็นหมดหน้าเลี้ยงเป็นภรรยา

ในสมัยก่อนไม่นิยมเรียกชื่อลำดับชั้นภรรยาตามถ้อยคำในกฎหมาย มักเรียกแต่ว่าเมียหลวง เมียน้อย และทาสภรรยา สำหรับทาสภรรยาเมื่อมีการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 คำว่าทาสภรรยาก็ไม่มีที่ใช้อีกต่อไป

นอกจากนี้ในบทที่ 5 ของพระอัยการลักษณะมรดกยังมีภรรยาอีก 2 ประเภทคือ ภรรยาอันทรงพระกรุณาพระราชทานให้และภรรยาอันทูลขอพระราชทานให้ ภรรยาอันทรงพระกรุณาพระราชทานให้นี้เป็นใหญ่กว่าภรรยาทั้งปวง ส่วนภรรยาอันทูลขอพระราชทานให้มีศักดิ์เท่ากับเมียกลางนอก หรือเมียน้อย

ประโยชน์ของการแบ่งประเภทภรรยา

1. เพื่อกำหนดส่วนแบ่งมรดกในภาคภรรยา

ในพระอัยการลักษณะมรดก บทที่ 5 ว่า ถ้าผู้มีบรรดาศักดิ์ถึงแก่ความตาย ภรรยาที่ได้อยู่กินกันตั้งแต่สามปีขึ้นไป และได้รักษาไข้ปลงศพสามี ได้รับส่วนแบ่งมากน้อยในภาคของตนตามส่วนที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าภรรยาที่มีศักดิ์สูงย่อมได้รับส่วนแบ่งทรัพย์สินมรดกมากกว่าภรรยาในลำดับต่ำกว่า⁽¹⁾

(1)รายละเอียดให้ดูบทต่อไป

2. เพื่อกำหนดเบี้ยปรับชายชู้

ชายใดก็ตามที่มาทำชู้ด้วยภรรยาของชายอื่น ซึ่งการทำชู้ตามพระอัยการลักษณะ ผัวเมียมี 2 อย่างคือ การทำชู้ถึงชำเรา และการทำชู้ไม่ถึงชำเรา กฎหมายตั้งเกณฑ์การปรับไหม ชายชู้มากน้อยขึ้นอยู่กับลำดับชั้นของภรรยา ดังนี้

1. ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางเมือง ให้ไหมเต็มโดยพระราชกฤษฎีกา
2. ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางนอก ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกาเต็ม ทำ 5 ส่วน ยกเสีย 1 ส่วน เอา 4 ส่วน
3. ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางทาสี ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา ทำ 5 ส่วน ยกเสีย 2 ส่วน เอา 3 ส่วน⁽¹⁾

การสมรส

การสมรสตามพระอัยการลักษณะผัวเมียไม่มีการจดทะเบียนสมรสดังเช่นในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชายหญิงได้เสียกันแล้วจะเป็นสามีภรรยากันเสมอไปก็หาไม่ การที่ชายหญิงจะมีสามีภรรยาโดยชอบด้วยกฎหมายนั้นต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้ คือ

1. ชายหญิงทั้งสองฝ่ายได้กินอยู่หลับนอนด้วยกันโดยมีเจตนาเป็นสามีภรรยากัน
2. บิดามารดาหรือผู้เป็นอิสระแก่หญิง (ผู้มีอำนาจปกครอง) ยินยอมยกหญิงให้เป็นภรรยาชายโดยหญิงนั้นยินยอมด้วย

การที่ชายหญิงได้เสียกันโดยไม่มีเจตนาเป็นสามีภรรยากัน ก็ย่อมจะไม่มีทางเป็นสามีภรรยากันได้ เพราะไม่เข้าหลักเกณฑ์ข้อที่ 1 แต่ความจริงหลักเกณฑ์ข้อ 2 ก็มีความสำคัญเท่าเทียมกัน เพราะแม้ว่าชายหญิงจะกินอยู่หลับนอนกันโดยมีเจตนาเป็นสามีภรรยากันก็ตาม ถ้าเป็นเรื่องที่บิดามารดาไม่ยินยอมยกหญิงให้เป็นภรรยาชายก็ดี หรือชายลักพาหญิงหนีไปก็ดี หรือลักลอบได้เสียกันเองก็ดี ไม่ถือว่าเป็นสามีภรรยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย นอกเสียจากพ่อแม่หญิงจะยินยอมยกหญิงให้เป็นภรรยาชาย หรือดีด้วยในภายหลัง ในกรณีที่ชายลักพาหญิงไป เข้าใจว่าต้องรอให้พ่อแม่หญิงตายเสียก่อน และชายหญิงสมัครใจอยู่ด้วยกันจนเกิดลูกชายหญิง ลูกนั้นถือว่าเป็นชั้นหมาก ชายหญิงจึงเป็นสามีภรรยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย ใครทำชู้ด้วยหญิงนั้น ให้ไหมชายชู้ (บทที่ 84) ส่วนการที่ชายหญิงลักลอบได้เสียกันนั้น เข้าใจว่าถ้าหากมีการเลี้ยงดูกันโดยเปิดเผย หรือมีบุตรก็เป็นสามีภรรยากันได้ (บทที่ 85, 86)

⁽¹⁾พระอัยการลักษณะผัวเมีย บท ก.

เงื่อนไขการสมรส

1. หญิงต้องมีโชภรรยาชายอื่น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายลักษณะผัวเมียอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่หญิงมีสามีได้เพียงคนเดียวเท่านั้น หากหญิงมีสามีไปได้เสียกับชายอื่น ชายหญิงเป็นแต่ชู้กันเท่านั้น และชายชู้จะเอาหญิงที่นั้นมาเป็นเมียตนไม่ได้ จะต้องส่งหญิงนั้นคืนแก่สามีเขา (บทที่ 25)

2. ชายต้องไม่พระภิกษุ กฎหมายห้ามไว้ชัดเจนว่าถ้าหากชายเป็นพระภิกษุสามเณร ผิดเมียผู้อื่นถึงชำเราได้ชื่อว่าปาราชิกให้สึกออก และให้ปรับไหมด้วย (บทที่ 40)

3. ชายหญิงต้องไม่เป็นญาติกัน ทั้งนี้เชื่อกันว่าจะเกิดสิ่งอัปมงคลแก่บ้านเมือง กฎหมายบัญญัติห้ามไว้ดังนี้ “พ่อแม่พี่น้องยายหลานลุงนำหลานทำชู้กันไซร์ ให้นำแพลงผู้นั้นเสียในทะเล ให้นิมนต์พระสงฆ์ พราหมณาจารย์ สวดมนต์กระทำพิธีการระงับการอุปบาทวิญญูไร น้ำฟ้าน้ำฝนจึงจะตกเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ฝ่ายพ่อแม่พี่น้องรู้ว่าลูกหลานทำมิชอบมิได้ว่ากล่าว ท่านว่าละเมิดให้ลงโทษโดยโทษนูโทษ⁽¹⁾” (บทที่ 36)

4. หญิงหม้ายที่สามีตาย จะทำการสมรสใหม่ได้ต้องจัดการเผาศพสามีเรียบร้อยเสียก่อน ทั้งนี้กฎหมายเห็นว่าหญิงหม้ายที่สามีตายแล้วยังไม่เผาศพนั้น มีลักษณะคล้ายกับการสมรสยังไม่ขาดจากกัน เพราะกฎหมายให้ไหมชายที่หญิงชู้กันมาหลับนอนด้วยฐานเป็นชายชู้ กฎหมายลักษณะผัวเมียบทที่ 31 บัญญัติว่า “ผัวตายหงายไว้ ศพยังอยู่กับเรือน หญิงเมียนั้นน้ำตาตก แลคล้อยใจกำหนดชู้เอาชายมานอน และผีตายหงายรับกันอยู่ดังนั้น ถ้าพี่น้องชายผู้ตายรู้เห็นเอาความฟ้องร้องเมื่อสวนสับขับแท้แพ้งจริงไซร์ ท่านให้สานตะกร้อครอบศีรษะหญิงนั้นลงเพียงตา ให้ตะเวนรอบเรือนที่ผีผัวอยู่นั้นสามรอบแล้วให้ไหมชายชู้เป็นเบี้ยสิบแสนให้แก่ญาติพี่น้องเผาผีผู้ตาย”

5. กำหนดอายุ กฎหมายลักษณะผัวเมียไม่ได้กำหนดอายุขั้นต่ำว่าหญิงจะต้องมีอายุสักเท่าใดจึงจะสมรสได้ แต่เข้าใจคงจะต้องเติบโตพอที่จะออกเรือนได้เสียก่อน บิดามารดาหญิงจึงจัดการเรื่องสมรสให้หญิงได้ กฎหมายลักษณะผัวเมียนี้ใช้ตลอดมาจนกระทั่งมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มาตรา 244 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำชำเราด้วยเด็กหญิงอายุต่ำกว่าสิบสองขวบ ถึงหญิงนั้นยินยอมก็ตาม หรือมิได้ยินยอมก็ตาม ท่านว่ามีความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีขึ้นไปจนถึงสิบปี และให้ปรับตั้งแต่ห้าสิบบาทขึ้นไปจนถึงห้ามร้อยบาทด้วยอีกโสດหนึ่ง” จากข้อกำหนดในกฎหมาย

(1)ให้ดู ป.พ.พ. บรรพ 5 มาตรา 1450 ซึ่งห้ามชายหญิงซึ่งเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมา เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือเป็นพี่น้องร่วมแต่บิดาหรือมารดา ทำการสมรสกันโดยมีเหตุผลทางการแพทย์

มาตรานี้ จึงเป็นที่เห็นได้ว่าหลังจากที่มีกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 แล้ว หญิงจะแต่งงานได้จะต้องมีอายุเกินกว่า 12 ปีบริบูรณ์

อำนาจอิสระ

อำนาจอิสระคืออำนาจปกครองนั่นเอง หญิงเมื่อยังเป็นเด็กก็อยู่ในความปกครองของบิดามารดา ถ้าบิดามารดาตายหญิงอาจอยู่ในความปกครองของญาติผู้ใหญ่ หรือพี่ ๆ จนกระทั่งหญิงแต่งงานกับชาย อำนาจอิสระหรืออำนาจปกครองจึงโอนจากบิดามารดาไปยังสามี ดังกฎหมายลักษณะผัวเมีย บทที่ 79 บัญญัติไว้ความว่า “บุตรที่ห้ามบิดามารดายังมีได้ประกอบสามีภรรยาให้ไซ้ บิดามารดานั้นเป็นอิสระแก่บุตร ถ้าชายใดพึงใจด้วยบุตรที่ห้าม ให้ค้ำับบิดามารดาตามประเพณี ถ้าบิดามารดาทำให้สามีจึงจะเป็นอิสระแก่ภรรยา”

ขอบเขตอำนาจอิสระของสามีนั้นรวมไปถึงอำนาจลงโทษภรรยาได้ตามสมควรหากภรรยาประพฤติตนไม่สมควร กฎหมายลักษณะผัวเมียบทที่ 60 บัญญัติว่า “สามีภรรยาอยู่ด้วยกันภริยามีความผิด สามีจะปราบปรามโดยตีหญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามีนั้นมิได้ ถ้าภริยาค่าว่าหยาบซ้ำแก่สามี ให้ภริยาเอาข้าวตอกดอกไม้ไปขอโทษแก่สามีจึงควร” แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสามีจะทำโทษหญิงโดยปราศจากเหตุอันควร ทำร้ายภริยาบาดเจ็บ ถือว่าชายกระทำเกินขอบอำนาจปกครอง ซึ่งชายอาจถูกจับใส่โซ่ส่งเสียได้ (บทที่ 57)

การขาดจากการสมรส

การขาดจากการสมรสอาจเกิดขึ้นจาก

1. การหย่ากันด้วยความสมัครใจของสามีภรรยา ชายหญิงที่แต่งงานกัน ภายหลังจะหย่ากันกฎหมายให้หย่ากันได้ ในกฎหมายลักษณะผัวเมีย บทที่ 67 บัญญัติว่า “ภริยาสามีมิชอบเนื้อพึงใจกันจะหย่ากันไซ้ ตามน้ำใจเขา เหตุว่าเขาทั้งสองสิ้นบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่ได้ด้วยกันนั้นมิได้” ให้ทั้งคู่ทำหนังสือมอบให้แก่กันและกันต่อหน้าผู้เฒ่าผู้แก่ ท่านว่าสามีภรรยาขาดจากกัน (บทที่ 65)

2. ชายทิ้งร้างภรรยาไปไม่กลับมาหาภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไซ้ ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา กัน แต่หญิงต้องเอาสินสอด ชันหมาก พูนทรัพย์ ส่งคืนชาย ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา (บทที่ 50) ถ้าชายโกรธหญิงเก็บเอาสินเดิมและสิ่งของลงจากเรือนหญิงไป เอาผิด, พร้า, ขวาน พันเสารื้อนเสารื้อหญิง และชายกลับไปเรือนบิดามารดาของชาย ขาดจากไปเพียงหนึ่งวัน ถือว่าขาดจากการเป็นสามีภรรยา (บทที่ 51)

3. ชายล่วงเกินพ่อตาแม่ยาย หรือญาติผู้ใหญ่ของหญิง หากหญิงไม่ประสงค์อยู่ร่วมเป็นสามีภรรยา กับชาย ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา กับชาย แต่หญิงต้องส่งทรัพย์สินของชายคืนแก่ชาย (บทที่ 61)

4. ชายคิดเอาใจออกห่างหญิง ยักย้ายสินเดิม สินสมรส ไปไว้ยังบิดามารดาญาติพี่น้องของตน ให้ชายส่งทรัพย์สินคืนและแบ่งปันกันตามกฎหมาย ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา (บทที่ 55)

5. ชายคบหาโจรผู้ร้าย ให้พ่อตาแม่ยายขับไล่ชายนั้นไปเสียให้พ้น แล้วส่งขันหมาก ทูนคืนแก่ชาย และบอกกล่าวแก่นายบ้านนายอำเภอกรมการให้รับทราบไว้ ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา

6. ชายมีศรัทธาในพระศาสนาไปบวชเป็นพระภิกษุ ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา สินเดิมสินสมรสตกเป็นของหญิงหมด เว้นแต่ชายจะได้แบ่งปันทรัพย์สินไว้ก่อน (บทที่ 37)

7. ชายทำผิดทัณฑ์บนของตน หญิงมีอำนาจถือว่าตนขาดจากการเป็นสามีภรรยา แต่ต้องคืนทรัพย์สินให้ชายก่อน (บทที่ 69)

8. สามีไปค้าขายตามหัวเมือง พ้นกำหนดหนึ่งปีชายไม่กลับมา ชายหญิงขาดจากการเป็นสามีภรรยา (บทที่ 62)

ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา

ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยาตามกฎหมายลักษณะผ้าเมียพอจำแนกได้ดังนี้

ทองหมั้น หรือของหมั้น คำว่าทองหมั้นเป็นคำเดิม เพราะเวลาที่ฝ่ายชายไปหมั้นหญิง มักจะใช้ทองคำเป็นของหมั้น ต่อมามีการใช้ทรัพย์สินอื่นแทน จึงเปลี่ยนมาเรียกว่าของหมั้น ทองหมั้นหรือของหมั้นนี้ฝ่ายชายให้แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองหญิงในเวลาที่ตกลงจะยกหญิงให้เป็นภรรยาชายคล้ายกับการวางมัดจำจะซื้อสิ่งของ และฝ่ายชายรับว่าจะแต่งงานเลี้ยงดูหญิงเป็นภรรยาในกาลข้างหน้า ถ้าชายไม่มาแต่งงานกับหญิงตามกำหนดหรือไปได้หญิงอื่นเป็นภรรยา ฝ่ายหญิงริบทองหมั้นหรือของหมั้นนั้นได้ (บทที่ 114) ถ้าชายหญิงหย่ากัน หญิงต้องคืนของหมั้นให้แก่ชาย เว้นแต่เกิดบุตรชายหญิงด้วยกัน (บทที่ 49, 68) และกรณีที่ชายเอาผิดพราห์ ขวาน พันเสาหอเสาเรือนทั้งหญิงไป (บทที่ 51)

สินสอด สินสอดเป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อตอบแทนในการที่บิดามารดาหญิงเลี้ยงดูหญิงเติบโตจนได้แต่งงานกับชาย ซึ่งอาจเทียบได้กับราคาสินของที่ชายซื้อมา ในขณะที่ของหมั้นเทียบกับมัดจำ เมื่อชายหญิงหย่ากัน หญิงจะต้องคืนสินสอดให้กับฝ่ายชาย แต่มีข้อยกเว้นไม่ต้องคืนสินสอด ถ้าชายหญิงมีบุตรด้วยกัน (บทที่ 49, 68)

สินเดิม สินเดิมเป็นทรัพย์สินที่ชายหญิงได้มาก่อนการเป็นสามีภรรยา กัน คำว่าสินเดิม มีนัยเดียวกับคำว่าทุน สินเดิมจะต้องมีลักษณะที่สามารถใช้เป็นทุนได้ในการอยู่กินเป็นสามีภรรยา อาจเป็นทรัพย์สินที่ทั้งสองฝ่ายเอามากองหรือรับรองว่าให้เป็นทุนในเวลาแต่งงานกัน เพราะฉะนั้น ทรัพย์สินที่มีราคาเล็กน้อย เช่น เสื้อผ้าที่ติดตัวมา จึงไม่อาจเป็นทุนได้ ทรัพย์สินที่ชายหรือหญิงได้มา เมื่อวันมีแขกให้เอาเป็นสินเดิม (บทที่ 72)

สินสมรส คือทรัพย์สินที่สามีภรรยาได้มาภายหลังการแต่งงานอยู่กินด้วยกัน ในบทที่ 72 ระบุว่าทรัพย์สินต่อไปนี้เป็นสินสมรส “อนึ่ง บิดามารดา พี่น้องลูกหลาน หนหญิงก็ดี ชายก็ดี แลเขาล้มตายไซ้ หนชายได้สิ่งสินเล็กน้อยเท่าใดก็ดี หนหญิงได้สิ่งสินเล็กน้อยเท่าใดก็ดี ท่านว่า เขาผู้เมียได้ด้วยบุญเขา ให้เอาเป็นสินสมรส แม้บิดามารดาญาติหญิงให้สิ่งสินแก่หญิงก็ดี แม้บิดามารดาญาติหนชายให้แก่ชายก็ดี เมื่อวันมีแขกให้เอาเป็นเดิม ถ้าให้มาเมื่ออยู่เป็นผัวเมียกันแล้ว ให้เอาเป็นสมรส” และในบทที่ 64 บัญญัติไว้ว่า เมื่อผัวเมียอยู่ด้วยกันได้รับพระราชทาน พักยาไร่นาอากร ให้เอาเป็นสินสมรส

เรือนหอ เรือนหอมักจะเป็นเรือนที่ชายปลูกลงในที่ดินของหญิง หรือที่ดินของญาติฝ่ายหญิง แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่บางครั้งหญิงมีเรือนอยู่แล้ว ก็อาจมีการยกเรือนนั้นเป็นเรือนหอ แต่คิดราคาเรือนเป็นจำนวนเงินตามที่ตกลงกันจากชาย เรือนนี้จึงเป็นสินเดิมของฝ่ายชาย เมื่อหย่ากันชายก็อาจรื้อเรือนหอไปได้ หรือต้องคิดราคาเรือนคืนให้กับฝ่ายชาย ถ้าเรือนหอ นั้นเป็นของหญิง ก็ถือว่าเป็นสินเดิมของหญิงต้องคืนให้หญิงไป ชายจะรื้อถอนหรือคิดราคาจากหญิงไม่ได้ ถ้าเรือนนั้นก่ออิฐถือปูนตามแบบอย่างสมัยใหม่ การให้รื้อถอนไปย่อมเป็นการเสียหาย * อย่างมากก็อาจต้องใช้วิธีประมูลราคา หรือขายทอดตลาดไปทั้งบ้านและที่ดิน และนำเงินมาแบ่งปันกันตามส่วน

ทรัพย์สินส่วนตัว ความจริงทรัพย์สินส่วนตัวไม่ได้มีบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะผัวเมีย หากแต่เป็นเพราะนักกฎหมายไทยได้ไปศึกษากฎหมายที่ต่างประเทศเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำเอามาใช้ระหว่างสามีภรรยาและศาลบังคับให้ ทรัพย์สินส่วนตัวอาจกล่าวได้ว่าเป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงมีอยู่ก่อนสมรสและได้กันเอาไว้ ไม่ได้นำปะปนกับสินเดิม หรือสินสมรส ชายหรือหญิงมีสิทธิจะจัดการกับทรัพย์สินส่วนตัวของตนอย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อหย่ากัน จะนำเอาทรัพย์สินส่วนตัวมาแบ่งไม่ได้ คงเป็นของฝ่ายที่กันเอาไว้แต่ผู้เดียว ปัจจุบันเรียกกันว่าสินส่วนตัว

ขันหมาก คือข้าวของที่ฝ่ายชายนำไปมอบให้กับฝ่ายหญิงเมื่อบิดามารดาของชายไปทาบถามสู่ขอลูกสาวหลานสาวเขาเรียกกันว่า “ขันหมากกล่าวถาม” ซึ่งมี 3 ชั้น ถ้าหาก

บิดามารดาหญิงตกลงยกหญิงให้แก่ชายก็ต้องตกลงกันในเรื่องทองหมั้น สินสอด เรือนหอ กองทุน วันหมั้นและวันแต่งงาน

เมื่อถึงวันหมั้นชายก็จะนำขันหมากมาหมั้นหญิงเรียกกันว่า “ขันหมากหมั้น” ประกอบด้วยผลไม้ ขนมมณเฑียร ของหวาน ของคาว เหล้า ไก่ มามอบให้กับบิดามารดาหญิง ถ้าชายไม่นำของมาหมั้นและแต่งงานตามสัญญา ขันหมากกล่าวตาม 3 ขันนั้น ชายจะเอาคืนไม่ได้ (บทที่ 114)

ชายชู้ ชายชู้คือผู้ที่ละเมิดอำนาจอิสระของสามีหรือบิดามารดาของหญิง ดังนั้นการทำชู้จึงอาจเป็นการทำชู้ด้วยหญิง อันเป็นภรรยาของชายอื่น หรือทำชู้ด้วยลูกสาวหลานสาวซึ่งอยู่ในอำนาจอิสระของบิดามารดาของหญิง หรือญาติผู้ใหญ่ของหญิง ในกฎหมายลักษณะผัวเมีย กำหนดการทำชู้ไว้ 2 ลำดับชั้น คือ

1. ทำชู้ถึงชั้นข้าเรา ซึ่งชายชู้จะต้องถูกปรับใหม่ตามกฎหมาย (บทที่ 18)
2. ทำชู้ไม่ถึงข้าเรา ลักษณะของการทำชู้ไม่ถึงข้าเรามี 5 ประการ
  1. ชายยุดมือถือนมหยอกเมียท่าน
  2. สามีท่านมียู่อื่นไปหาเมียท่านถึงในเรือน
  3. ไปหาเมียท่านในที่ลับ
  4. ชายลักลอบพุดจาในที่ลับ
  5. ไปหาเมียท่านถึงในห้องที่นอน

การทำชู้ตามข้อ 1-2, 3 และ 5 ท่านให้ใหม่ชายนั้นถึงเบี้ยประณม ผิดเมีย ส่วนการทำชู้ตามข้อ 4 ให้ใหม่ชายนั้นถึงเบี้ยชกมือถือนม กอดจูบ (ลักษณะผัวเมียบทที่ 2)

การทำชู้นั้นชายชู้ต้องถูกปรับใหม่ให้แก่สามีหญิง ส่วนหญิงนั้นให้อาเจลาปะหน้าตัดดอกชบาแดงสองหู ร้อยดอกชบาเป็นมาลัยใส่ศีรษะใส่คอ ให้นายฉะมองตีฆ้องนำหน้าประจาน 3 วัน แต่หญิงอาจไถโทษประจานได้ ถ้าสามีไม่ยอมให้ประจานภรรยาตนก็ได้ แต่ต้องเอาสินไหมเข้าพระคลังหลวง (ลักษณะผัวเมีย บท ก.)

การเอาเบี้ยปรับชายชู้เป็นเรื่องทางแพ่ง ถ้าสามีเห็นว่าสินไหมที่ได้น้อยไป จะขอพ้นทางภรรยา กับชายชู้ในภายหลังไม่ได้ (ลักษณะผัวเมีย บทที่ 13) ถ้าสามีจับชายชู้ได้ในขณะทำชู้และบันดาลโทษ สามีตีค่าฆ่าพ้นทางชายชู้ตาย สามีหญิงไม่มีความผิด ความจริงกฎหมายอนุญาตให้ชายสามีฆ่าได้ทั้งภรรยาและชายชู้ (ลักษณะผัวเมีย บทที่ 8)